

MŰHELY

Kacsinkó Adrián Gábor

A csereháti ruszinok nyomában

On the trail of the Ruthenes in the Cserehát region

The Rusyns his ancestors lived beyond Carpathians, on today's West Ukraine's area and from diverse elements (Celtic, Germanic, Nomad and Slav) they took shape for the Rus called folk, the name of which is borne proudly until today. The XIV. century began for the red-Russian in a hundred called Rusyns his wandering into historical Hungary's northeast counties, but in bigger masses the from XV. century was beginning and the XVIII. century the wandering was in a hundred. The XVIII. century happened in a hundred the Rusyns his settlement the Hungarian waste act into localities of Cserehát. Settled onto Cserehát Rusyns wooden churches were built up, then stone churches and several Greek Catholic parishes were created. The Rusyns of Cserehát they mixed with Slovaks many times during the XVII-XIX. centuries, then the from a XIX. century's second party their majority became Hungarian. In Abaújszolnok, in Abod, in Gadna, in Irota, in Kány, in Rakaca and in Viszló a XX. century's their language was spoken yet on end.

A ruszinok eredete

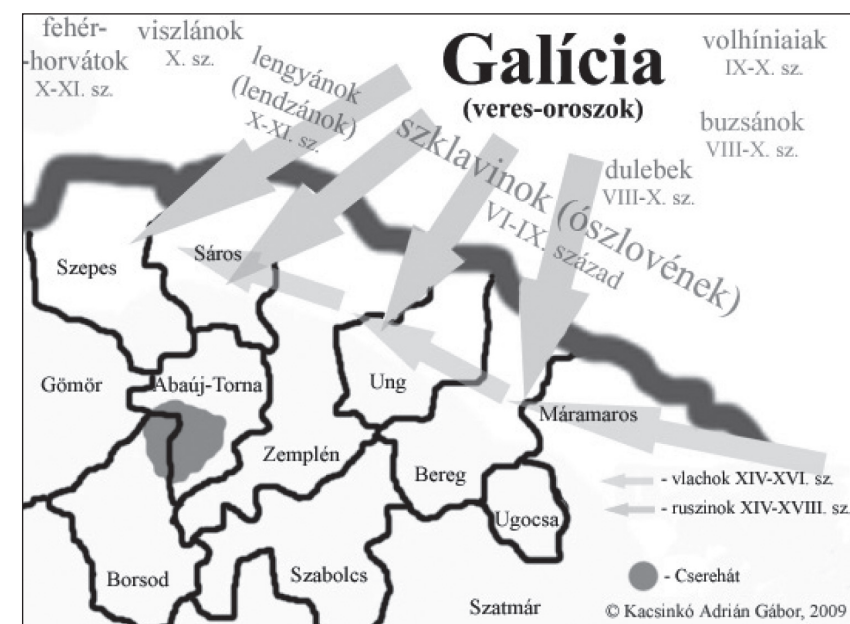
A ruszinok, a keleti szláv nép legnyugatibb ága, azaz köztes szláv nép. Az Északkeleti-Kárpátokban, a nyugati és keleti kultúra találkozási zónájában, Lengyelország, Szlovákia, Ukrajna és Románia határai között fekszik a ruszin lakta terület. Legnagyobb számban Kárpátalján élnek. Az anyaföldön kívül Magyarország északkeleti részén, a Felvidéken (szlovákiai Eperjes és Kassa területén), a Szerémségben (Horvátország) és a Vajdaságban (Szerbia) is vannak „ruszin szigetek”, azaz ruszin lakta szórvány területek. Ezen kívül a ruszin kisebbségek megtalálhatók még Európa több országában, Kanadában, Ausztráliában és az Egyesült Államokban is.¹

A ruszinok mai hazája, az Északkeleti-Kárpátok gerince és mindkét oldala, az úgynevezett „gyepüelvé” a honfoglalás idejében a régészet mai adatai szerint még lakatlan volt.²

¹ Hattinger-Klebasko Gábor: A ruszinok. In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából. 1. /sorozatszerk. Eperjessy Ernő. Budapest, 1996. 167.

² Kobály József: A mai Kárpátalja területének népei a középkorban. In: Tiszán innen... : társadalomtudományi tanulmányok. / összeáll. Csernicskó István. Ungvár, 1997. 25.

A ruszinok őshazája az Északkeleti-Kárpátoktól fölfelé eső, szláv őshaza – a Kárpátok és a Balti-tenger, illetve az Elba és a Dnyeper között – nyugati határa, a történelmi Galícia, illetve Volhínia és Podólia volt. Ezen a területen különböző ókori népek (kelták, basztarnák, karpok, dákok, szkíták, gótok, gepidák, rómaiak stb.) éltek, akiknek egyrésze itt maradt és a V-VI. században beolvadtak a Dnyeszter, Bug és Visztula folyók menti keleti szláv népségbe (szklavinok, dulebek, volhíniaiak, buzsánok). Majd a X. századtól kezdve egységes rusz néppé váltak és a Kijevi Rusz Nagyfejedelemségben, illetve a Halics-Volhíniai Fejedelemségben laktak. A XI. században a Kijevi Rusz elfoglalta Przemysl várost és annak környékét (mai Délkelet-Lengyelország), ez a terület a Halics-Volhíniai Fejedelemséghez tartozott. Az ottmaradt nyugati szlávok (lengyánok, viszlánok, valószínű fehér horvátok) is ruszokká váltak. Majd a XIV.-XVIII. században idegen hatalmak beavatkozásai miatt az egységes rusz vagy óorosz népvét elvesztette és abból többféle népnév keletkezett: nagyorosz (mai Oroszország), kisorosz (mai Kelet-Ukrajna), fehérorosz (mai Fehéroroszország), fekete-orosz (mai Délnyugat-Fehéroroszország) és veres-orosz (mai Nyugat-Ukrajna, azaz történelmi Galícia). A XIX. század második felében a keleti szlávok lakta területen egyre gyakrabban kezdték használni nagyorosz helyett az orosz, kisorosz helyett az ukránt, valamint a fehér-

1.) A ruszin nép alakulása és bevándorlások

és fekete-orosz helyett a fehéroroszt, valamint a lengyel fennhatósághoz tartozó Galíciában veres-orosznak nevezték az egyik keleti szláv népet. A magyarországi ruszinok őseinek nevezzük, a Veres-Ruszból, más néven Galíciából letelepült ruténeket.

A ruszinok ősei a XIII. századtól kezdve a tatárjárás, és a halicsi bojárok egymás közötti viszálykodása következtében, nem egységesen, hanem különböző időkben vándoroltak be Galíciából, Volhíniából és Podóliából a történelmi Magyarország legészakibb vármegyéibe. Legtöbbjük a soltészek és kenézek hívására, földműves munkára szükséges birtokokra, kisebb részük pedig egyenként vagy családként szökve, lopakodva jöttek be a Kárpátok sűrű erdőségeibe és azok irtása után, a XIV. században már léteztek a ruszin falvak is. Az ide letelepült ruszinok (nagyobbrészt jobbágyok) és a XIV. – XVI. század között a Balkánról származó vlach pásztrok, hamarosan beolvadtak a ruszin népbe. A ruszinokat nagyobb tömegekben a XV.-XVII. században telepítették ide a birtokosok, de a vándorlás még a XVIII. században is tartott.

A pusztuló Cserehát

Cserehátnak az Észak-Magyarországon, a Bódva és a Hernád folyók, valamint a magyar-szlovák határ közötti cseres tölgyesekről nevezett kies dombvidéki kistáját nevezzük. Ehhez a tájhoz mintegy 89 település tartozik. Ebből 62 település a Belső-Cserehát nevezetű térségen fekszik. Az általam kiszámolt 27 görög katolikus ruszinvonatkozású település – Garadna kivételével – mind a Belső-Csereháton található.³

A Cserehát máig büszke lehet a múltára, mert e területen egykor Abaúj, Borsod és Torna vármegyék is osztoztak, sőt gazdag történelmi múlttal is rendelkezik. Cserehát lakossága a XIV. század végétől a XVII. század végéig egészében magyar volt, nemesek és jobbágyok egyaránt. A híres Rákóczi család egyik fészke volt a Csereháton, ahol 1517-ben Rákóczi Zsigmond és Ferenc vásárolta meg Felsővadászt és annak környékét is.⁴

Az 1526. évi mohácsi vész után a török veszedelem elérte a cserehádi magyar lakta településeket is. Ott sem kímélték, többször kifosztották és magas adóztatásra kényszerítették őket. Ezért a lakosok többsége elmenekült az erdőkbe vagy az északabbra fekvő vármegyékbe. Az ott maradt

³ Cserehádi Településszövetség, <http://www.cserehat.com/index.php?m=lehatarolas> 2009.11.09. 22:00

⁴ Kisfalusi János: A szép Cserehát. h.n., 2002. 29-36

2.) A cserehádi ruszinvonatkozású települések

lakosok nem bírták fizetni a sok adót, emiatt számos magyart fogságba vitték és végül pusztává tették a falvakat. 1548-ban Debréte, Rakaca, Viszló, 1554-ben Szakácsi, 1576-ban Abod, 1629-ben Nyésta, 1640-ben Kék (Baktakék), 1647-ben Irota, 1673-ban Gyagyapáti és sok más település is lakatlan, pusztá volt. Abaúj vármegye 1640. július 9-én „könnyes sóhajokkal” írta Esterházy Miklós nádornak, hogy az egri törökök rácsaptak a gagyí völgyre, s itt Alsó- és Felső-Gagyot, Ketyét és Baktát (Baktakék) kegyetlenül elhamvasztották és néptelenné tették.⁵

A lakosság csak kis hányada élte túl a török pusztítást. A Rákóczi szabadságharc (1704-11) és az ezt követő pestisjárvány pedig a Cserehát

⁵ Paládi-Kovács Attila: Ukrán szórványok a 18 – 19. században Magyarország északkeleti részén. In: Népi kultúra – népi társadalom VII. Budapest, 1973. 332-333. Vö: Kisfalusi János: A szép Cserehát. h.n., 2002. 15-64

lakosságát csaknem teljesen kiirtotta. Van egy írásos emlék arról, hogy 1710-ben a fekete halál következtében elpusztult Abod lakossága, csak egy kántor és egy Imolyás nevű kutya maradt életben. Erről emlékezik az írás: „Hét sírt ástak egyszerre az abodi temetőben. A meszesi paphoz temetésre hívó küldönc azzal jött vissza, hogy ő kegyelme is haldoklik... Az anyák sikoltozva dobták el karjaikból a szoptatós gyerekeket, ha érezték a halálos kórt. A gyermek ráhúzta szülőjére a ház ajtaját és ott hagyta. Némelyik ember a kertben a szilvafa alatt dőlt el. Aki még, bezárkózott a házba, de ők sem menekültek.”⁶

A katasztrófák után a földek gazdát cseréltek és az új földesurak a magyarok után ruszinokat és tótokat is hívtak a birtokukra.

Betelepítések a Cserehátra

Van egy írásos dokumentum – de nem bizonyított – a legkorábbi ruszin betelepülőkről, akik 1697-ben beköltöztek a Cserehátra (Rakaca és Viszló).⁷ Abodra pedig 1711-ben, akik Felső-Abaúj, Sáros és Szepes vármegyéből jöttek be.⁸

Az 1715. évi összeírásban 28 csereháti településből 15 lakatlan, pusztá és elhagyott, vagyis nem szerepelt, úgymint: Alsógagy, Gagyapáti, Büttös, Pusztaradvány, Monaj, Hernádszölled (ma Hernádvécse), Gadna, Abaújlak, Galvács, Kány, Tornabarakony, Szárazkék (Kéty, ma Baktakék), Homrogd, Szanticska (ma Abaújlak). A kilenc lakott helységben magyar nevű (Nyésta, Selyeb, Debréte, Pamlény, Tornaszentjakab, Irota, Rakacaszend, Garadna és Felsővadász), és négy magyar-szláv nevű vegyes (Abaújszolnok, Abod, Rakaca és Viszló) család élt, Perecsén pedig tiszta szlávok, valószínűleg tótok.⁹

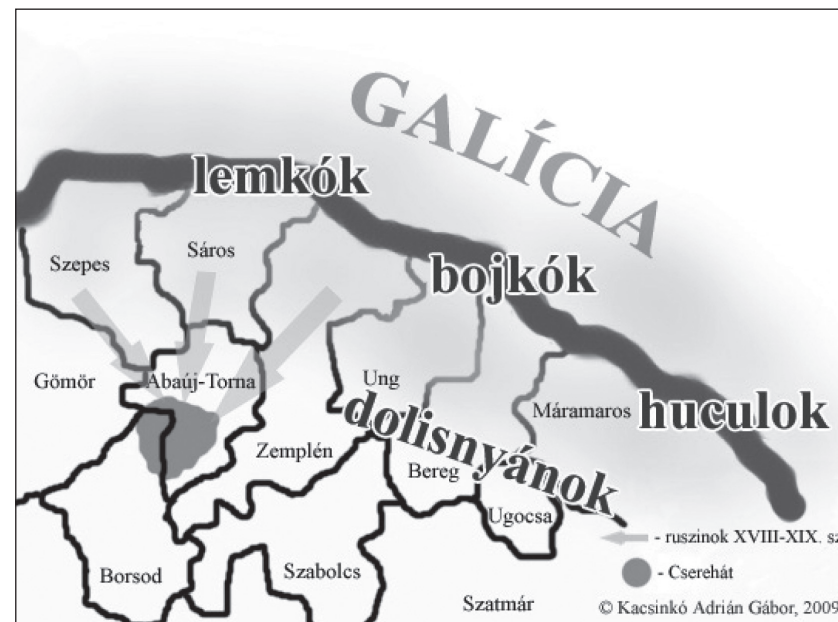
1720-ban is sok lakatlan település volt, mint 1715-ben (Abaújlak, Alsógagy, Büttös, Gagyapáti, Galvács, Hernádszölled, Homrogd, Kány, Monaj, Pusztaradvány, Tornabarakony, Szárazkék, Szanticska). Gadna 1720-ban már lakottá vált, az új magyar és szláv nevű betelepülőkkel.

⁶ Hornyák Gyula: Galvács és a Rakaca-tó környéke. Galvács, 2003. 131

⁷ Veres László: Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 32.

⁸ Pesty Frigyes: Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc, 1988. 20.

⁹ H. Németh István (szerk.): Az 1715. évi országos összeírás. Budapest, 2004. (Elektronikus dokumentum, DVD)

3.) Ruszin betelepítések Cserehátra XVIII-XIX. század között

A néhány lakott településen 1715 – 1720 között történt változás. Felsővadász, Tornaszentjakabon és Nyéstan magyar nevű családok éltek. Rakacán és Viszlón a magyar nevű családok nem költöztek el, csak néhány szláv nevű távozott, de újabb szláv nevű családok települtek be. Abodról csak néhányan vándoroltak ki, de többen jöttek be. Abaújszolnokon a lakossága teljesen felcserélődött és az új szláv betelepülők többsége Gömör, Sáros, Szepes és Zemplén megyékből valóak.¹⁰

A fent említett szláv betelepülőkről nem lehet eldönteni, hogy ruszinok, szlovákok vagy magyarok, mert sokszor előfordult, hogy a ruszinok és szlovákok átvették a magyarok nevét, illetve fordítva is előfordult.

Az észak-keleti vármegyék (Sáros, Szepes, Abaúj, Gömör, Zemplén) hegyi lakóinak adott 3-5 évi adómentességnek köszönhetően, számos ruszin paraszt is elhagyta régi lakóhelyét és új lakóhelyül a csereháti pusztát vagy egy csekély számú helységet választott.¹¹ A Cserehátra való első nagymérvű ruszináramlás 1730-40 között történt. Ekkor ülték meg Abaújszolnok, Felsőgagy, Gadna, Gagyapáti, Hernádszölled (ma Hernádvécse),

¹⁰ Az 1720-as összeírás (Törzsszáma: N 79, 3131-3132 és 3194 mikrofilmek), Magyar Országos Levéltár.

¹¹ Dobány Zoltán: A Cserehát történeti földrajza (18-20. század). Nyíregyháza, 1999. 33

Kány, Kéty (ma Baktakék) Perecse községeket teljes egészében.¹² Majd a XVIII. század közepe táján is érkeztek Felsővadász, Monaj, Selyeb, Gyagyapáti, Homrogd falvakba, Pusztaradványba pedig a század végén.¹³ Több faluba tótok és ruszinok vegyesen települtek (ilyen volt pl. Kány, Rakacaszend). A római katolikus vallású tótokkal népesítették be Abaújdevesert, Bódvarákót, Fancsalt, Keresztétét és szepességi evangélikus tótokkal pedig Beret helységet.¹⁴

A XVIII. század közepén a csereháti ruszinok egy része mucsonyakkal, görömbölyiekkel, szögediekkal, emődiekkal együtt el is vándorolt délebbi területre, a messzi Bácskába. Bácskeresztúr 1745-56-ban, Kocura 1763-67-ben, pedig a XVIII. század végén népesült be a Szerémség és Szlavónia néhány helysége. Mái is élnek itt ruszinok, a nyelvük és irodalmuk is létezik. A bács-szerémi családnevekben fellelhető néhány csereháti falu neve ez azt bizonyítja, hogy honnan származnak: Abodi (Abod), Bodvai (Bódva), Edelinszki (Edelény), Viszlavszki (Viszló) stb.¹⁵

Az 1746. évi hivatalos egyházlátogatási jegyzőkönyvek adatai szerint az egykori pusztatelepülések közül teljes mértékben ruszin-tót településé vált Galvács. Szakácsiban „*lakói magyarul és ruszinul beszélnek, de a magyar van túlsúlyban*”, ruszinok 6 házban laktak. Irota 28 lakóházából 14-ben laktak ruszinok. Abodon 248 lakosból 145 ruszin és 53 tót volt; Rakacaszenden a „*ruszinok vannak kisebbségben*”, 106 lakosból 30.¹⁶

A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészégeinek 1747. évi összeírása szerint Abaújszolnokon 19, Abodon 12, Büttösön 17, Felsővadászon 18, Gadnán 20, Garadnán 12, Kányban 14, Szárazkéken (Baktakék) 18, Rakacán 12, Viszlón 10 család élt. Ezen kívül még, mint filiális községekben is voltak görög katolikusok (Rakacaszend, Galvács, Ládbesenyő, Szakácsi, Tomor, Lak, Gyagyapáti, Hernádszölled, Hernádvéce, Felsőnovaj, Selyeb, Alsógagy, Felsőgagy).¹⁷ 1747-ben kb. 200 ruszin család, azaz kb. 800-1200 fő élt Csereháton.

¹² Paládi-Kovács Attila: Kárpátukrán telepek Észak-Magyarországon. In: Kunt Ernő, Szabdfalvi József, Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 131 és Rakaczky István (szerk.): A Cserehát turistakalauza. Miskolc, 1998. 251

¹³ Kisfalusi János: A szép Cserehát. h.n., 2002. 29-34 és Rakaczky István (szerk.): A Cserehát turistakalauza. Miskolc, 1998. 269

¹⁴ Dobány Zoltán: A Cserehát történeti földrajza (18-20. század). Nyíregyháza, 1999. 33

¹⁵ Zsíros Miron: Élő fölföld I.: demográfiai-etnográfiai útleírás. Budapest, 1996.

¹⁶ Veres László: Adatok Borsod megye 18. század eleji újratelepülésének történetéhez. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei XVII. Miskolc, 1978-79. 63.

¹⁷ Ember Győző (szerk.): A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészégeinek 1747. évi összeírása. Regnum: egyháztörténeti évkönyv 1944-46. VI. kötet. Budapest, 1947. 102-103.

1806-ban tiszta ruszin lakosú településsel is találkozhatunk a Csereháton. Ezek a következők: Alsógagy 249, Gyagyapáti 135, Kány 400, Perecse 272, Pusztaradvány 177, Kéty (ma Baktakék) 260, Felsőgadna (ma Gadna) 487, Abaújszolnok 399, Abaújlak 151, Irota 376, Viszló 314 fő. Vegyes lakosú falvak: Büttös 268, Garadna 121, Felsővadász 538, Selyeb 355, Abod 548, Debréte 69, Pamlény 88, Homrogd 186, Monaj 124, Nyéssta 140, Tornaszentjakab 95, Keresztéte 51, Galvács 190, Rakaca 637, Rakacaszend 176, Tornabarakony 144, Szanticska (ma Abaújlak) 45, Hernádszölled (ma Hernádvécséhez tartozik) 303. Tehát az összes csereháti településen 5958 a ruszin nyelvű, 1529 a ruszin-magyar, 2604 a magyar és 123 a szlovák nyelvű prédikációt hallgatók száma. 417 jobbágy, 401 házas zsellér és 72 házatlan zsellér volt a ruszin nyelvűek között.

4.) A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása¹⁸

1806 évben	Abaúj-Torna	Borsod	Cserehát
Görög katolikusok száma	19 602	10 035	10 326
Ruszin nyelvűek száma	11 874	5 605	5 958
Ruszin-magyar nyelvűek száma	1 155	1 310	1 529
Magyar nyelvűek száma	4 770	3 121	2 604
Magyar-szlovák nyelvűek száma	195	0	112
Szlovák nyelvűek száma	1 607	0	123

A XVIII. és XIX. század fordulóján a ruszinok többsége alsóbb rétegűekhez, a jobbágyokhoz tartozott. A jobbágyoknál jobb helyzetben voltak a házas és házatlan zsellérek. Majd különböző foglalkozások is létrejöttek: földművelő, házi cseléd, szolga, állandó napszámos. Ezek rétege egyre növekszik.¹⁹

1831. július és augusztus között nagy csapás sújtotta a Cserehátot is, a kolerajárvány. Az abodi görög katolikus egyházi halotti anyakönyv szerint: összesen 61 ember vesztette életét a járványban, ebből 49 abodi, 5 szendrői, 4 meszesi, 2 galvácsi és 1 szalonnai lakos volt. Név szerint: Olajos, Hronecz, Beresnyák, Drótos, Zoblik, Ilyasko, Misuka, Hotza, Kundrak, Gomolyás, Zubrik, Barva, Gadnai, Csontos, Dorogi, Dudits, Medve, Onder, Revák, Csorni, Kralik, Görög, Bacsó, Rebetsák és még sokan mások.²⁰

Fényes Elek az 1851. évi geográfiai szótárában írt a csereháti ruszinlakta településekről, lakószámukról és a görög katolikus hívők lélekszámáról.

¹⁸ Udvari István (szerk.): A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása. Nyíregyháza, 1990. 83, 86-88 és 101-102.

¹⁹ Rakaczky István (szerk.): A Cserehát turistakalauza. Miskolc, 1998. 71

²⁰ Abodi gk. egyházi halotti anyakönyv (1824-1895), filmszám: A 4606, Magyar Országos Levéltár.

ról. A korábbi, 1836-40-es évek közötti adat is van róluk, de az 1851-eshez képes nem nagy a változás. Fényes Elek ruszin „*oros*” falunak nevezte Apáthit (ma Gagyapáti), Szolnokot (ma Abaújszolnok), Orosz-Gadnát (ma Gadna), Kányt, Barakonyt (ma Tornabarakony), Felsővadászt, Perecsét, Ujlakot (ma Abaújlak), Kéket (ma Baktakék) és Irotát. A magyarokkal együtt lakták Rakacán, Viszlón, Nyéstán, Homrodon, Garadnán, Büttösön, Alsógagyon, Monajon és Selyeben. Szanticskát (ma Abaújlak) tót, Hernádszölledet (ma Hernádvécse) pedig háromnemzetiségű „*magyar-orosztót*” községnek nevezte. Ebben az évben a 28 csereháti faluban a ruszinok száma összesen 7302 fő volt, az 1806-os évhez (7487 fő) képest nem sokat változott, de már lehet érezni, hogy kicsit csökkent a számuk. Viszont az összes csereháti görög katolikus hívek száma (10641 fő) a 45 évvel ezelőttihez képest kb. 300 lélekkel növekedett.²¹

Az abodi, gadnai, irotai és rakacai görög katolikus anyakönyvek-ből kiderült, hogy a XIX. század második felében is jöttek még ruszinok északi vármegyéből, sőt Galíciából is. Abodra és Rakacára Galíciából (7 családnév), Szepes (13), Sáros (8), Gömör (2) és Zemplén (3) megyéből vándoroltak ide. Szepes megyéből (3) még Gadnára és Irotára is. Gadnára legtöbben a felső-Abaúj megyéből (5). Bereg és Ung megyéből (3) pedig Rakacára és Homrodba. Szakácsi faluba Kapraly nevű személy Rákóc-ról, egy Pipoly nevű ember pedig Janokról Selyebre vándorolt. Egy Bazil nevű „*imigrans*” bevándorló volt Rakacán, nem tudni, honnan származott. Galvácsra pedig egy ismeretlen 30 év körüli koldusnő került Bártfáról. Ő 1854-ben meghalt.²² Más településeken is történtek bevándorlások.

Vannak írásos emlékek néhány településről, 1864-ből. Galvács: „... – *helység alig 300. éves lehet – elnevezését bizonyos Gál bácsótul vette, ki az alsó felső vidéki tót bratinaival ide telepedet, és azolta tót nyelven lakói beszélnek 's tótok szokásait maiglan követnek – lakadalmi, Keresztelői 's hálotti alkalmával.*”²³ Irota: „*E községnek mindég Irota volt a neve, de a környékén lakó orosz tót ajkuak Irotjának is hívják.*”²⁴ Rakaca: „... *mikoriba 4ik Béla Magyar Király által behivot lengyel ország széleiről orosz hit: kik jelenleg Görög egy: Cath: s úgy azoknak származásából erednek.*”; „... *a lakosai jelenleg is orosz tót nyelven beszélnek.*”²⁵

²¹ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.

²² Görög katolikus egyházi anyakönyvek, filmszám: A 4606 (Abod), A 4621-A 4622 (Gadna), A 4669 (Rakaca), A 4632 (Irota). Magyar Országos Levéltár.

²³ Pesty Frigyes: Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc, 1988. 128.

²⁴ Uo. 392.

²⁵ Pesty Frigyes: Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc, 1988. 261.

1869-ben Kijevben már dühöngött a kolerajárvány és pár év múlva Galícián át Magyarországot is megtámadta, de legsúlyosabban az északi és északkeleti megyéket látogatta meg, beleértve Cserhátot is. Hazánkban hivatalos adatok szerint (Horvátország, Szlavónia és a korábbi Határvidék kivételével) január elejétől október végéig 433 295-en estek a járványba és ezek közül 183 549 meghalt.²⁶ Ősapám Kacsenko Mihály, abod-királykúti lakos is abban halt meg.

Az 1880. évi népszámlálás szerint Rakacán 684 lakosból 413, Kányon 285-ből 182 és Gadnán 382-ből 261 ruszin lakost számláltak.²⁷ 1851-hez képes elég szomorú képet mutat. A fent említett három településen görög katolikus ruszinok száma az összlakossághoz képest 20-27%-kal csökkent. Gadnán és Kányon 30-40%-kal fogyatkozott az összlakosság száma, valószínű, hogy a jobb megélhetés reményében sokan kivándoroltak a nagyobb számú helységekre, sőt a tengerentúlra is, de a csökkenés oka lehet az 1873. évi kolerajárvány is.

1896 táján Borovszky Samu a ruszinokat tótoknak nevezte és annak számarányát is feltüntette községenként. A népesség többségét képezték Gadnán (84%) és Kányon (250 lakos közül 170-en), Hernádszölleden és Viszlón. A lakosságnak mintegy fele volt: Abaújszolnok (43%), Abod, Irota, Rakaca. Kisebbségben éltek Perecsén (36%), Abaújlakon (1/3), Felsővadászon (1/4), Büttösön (15%) és Tornabarakonyban (12%). Kétyet (ma Baktakék) magyar ajkú, Alsógagy, Gagyapáti, Homrogd, Pusztaradvány és Selyeb községeket pedig magyar falunak nevezte.²⁸

Az 1910. évi népszámlálás kisebb ruszin csoportokat jelzett pl. Kányon (33 fő) és Perecsén (63 fő). Az 1920. évi népszámlálás viszont váratlanul több ruszint mutatott ki, mint az előzőek. Ugyanekkor Kányon a 211 lakosból 42 vallotta anyanyelvének a ruszint.²⁹

1918 decemberében a ruszin lakta részekből (Kárpátalja) megalakult a Ruszka Krajna nevű kormányzósági terület. A további Abaúj-Torna, Sá-

²⁶ A kholera elterjedése 1873-ban. Vasárnapi Ujság. 1874. márc. 8. XXI. évfolyam, 10. szám. 150.

²⁷ Paládi-Kovács Attila: Kárpátukrán telepek Észak-Magyarországon. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 133

²⁸ Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896. Arcanum DVD könyvtár IV. (Elektronikus dokumentum) és Veres László: Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 34.

²⁹ Paládi-Kovács Attila: Kárpátukrán telepek Észak-Magyarországon. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 133

ros, Szepes és Zemplén vármegyék ruszin lakta területeinek közjogi rendezése az általános békekötésig függőben maradt. A ruszin Vörös Gárda, illetve Vörös Őrség megalakulásáról szóló 1919. április 9-i és 12-i ruszin népbiztosság rendeleteiben szerepeltek az abaúj-torna vármegyei Felsővadász, Garadna, Szárazkék (ma Baktakék) és Kány községek is. A két osztály hivatalos nyelve ruszin lett volna³⁰ és talán segíthette volna felébredni a ruszin nemzeti öntudatot. Végül a Ruszka Krajna nevű autonómia bevezetését április 16-án megzavarta és május 5-re lehetetlenné tette a megindult román, majd cseh katonai és politikai beavatkozás.

Az 1930-as évektől 1989-ig a ruszinok nem szerepeltek a magyarországi népszámlálásokban. Komlósán például a hazai szlovákságba sorolták őket. Vannak róla bizonyítékok, hogy a fent említett időkben is léteztek a tótnak nevezett ruszinok és beszélték is a nyelvüket. Példának néhány személy: 1950-ben Szikora Teréz nevű abodi lakos, aki beszélt abodi és rakacai tájszólással is.³¹ 1952-ben Leskó Teréz, 78 éves (Abaújszolnok), Bur János, 84 éves (Rakaca) és Béres Lenor, 39 éves (Abod). 1966-ban viszlói születésű Bajnóczi Jánosné, 75 éves (Rakaca).³² 1985-88 között Búr né Torbaj Anna, Juhász János Rakacáról, Kondás Lukács Viszlóról, Barna Lajos Tornabarakonyról, Kistótné Majik Rozália, Kisida Veronika Gadnárról, Drótosné Béres Eleonóra, Pavlovics Mária Abodról és Kárpáti József, Vaskó Lajos Irotáról. Ők mind öregek voltak, beszédük ruszin-lemkó volt (Abod, Gadna, Rakaca) és népdalokat, imádságokat is ismerték.³³

A csereháti ruszin egyházi emlékek

Vallásukat tekintve a ruszinok többsége görög katolikus. Őseik Közép-Európában, a római és bizánci (görög) rítusúak érintkezési területen az 1595. évi lengyelországi breszti-unió, majd hazánkban, az ungvári-unió 1646-ban rutén görög keleti egyház csatlakozott a Rómával kötött egyházi unióhoz. Ettől kezdve Magyarországon is létrejött az unitus egyház, azaz görög katolikus egyház, Ungvár után Munkács központtal.³⁴

³⁰ Fedinec Csilla: Iratok a Kárpátaljai Magyarság Történetéhez 1918-1944. In: *Fontes Historiae Hungarorum* 2. / sorozatszerk.: Varga Sándor. Dunaszerdahely, 2001. 33-38. Vö. Magyar Törvénytár. 1918. évi törvények és néptörvények. Budapest, 1919. 214-215.

³¹ Király Péter: A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia* 7. (Nyiregyháza, 2001.) 219-220.

³² Uo. 158-160.

³³ Zsíros Miron: Élő felföld I.: demográfiai-etnográfiai útleírás. Budapest, 1996. 133-135. és Zsírosné Jobbágy Mária, Zsíros Miron: Ruszin szigetek Észak-Magyarországon. In: *Az internetikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 1996. 295.

³⁴ Hattinger Klebaskó Gábor: Magyarországi ruszinok. Budapest, 1998. 5.

A csereháti görög rítusú egyházközségek már a XV., illetve a XVII. században is voltak. Gadnán Lucskay Mihály ruszin történetírására hivatkozva már a XV. században is létezett³⁵, Viszlón 1620-ban, Kéken pedig 1680-ban. Rakacán 1619-ben, Tornabarakonyban 1648-ban és Abodon 1694-ben alapították az egyházközségeket.³⁶ Ezek a települések – Abod és Rakaca kivételével – 1715-ben már lakatlanok voltak.

Az 1711. évi szatmári béke után a beköltöző ruszin telepésekkel gyarapították Cserehát lakosságának számát. A görög rítusú új telepések számos faluban saját- illetve földbirtokosok költségeiből építették fel a fából készült templomokat. Szolnokon a tölgyfából készült templom (Abaújszolnok) az 1700-as évek elején épült, majd 1758-ban újraépítették.³⁷ Abodon pedig 1710-ben épült.³⁸ Rakacán az 1500-as években a dombon álló, lerombolt vár helyére 1720-21-ben kövekkel építették a templomot a korábbi fakápolna helyett. Az erődfallal körülvett kőtemplom környékére, azaz védett helyet választottak ki a görög katolikus hívők a temetőjük helyéül. Homrogon 1775-től létezett a fatemplom.³⁹

Az 1741. évi munkácsi görög katolikus egyházmegye lelkészsképei összeírása szerint a Csereháton csak Rakaca település rendelkezett kőtemplommal. Abodon, Gadnán, Garadnán, Kányban, Kéken (Baktakék), Szolnokon (Abaújszolnok), Vadászon (Felsővadász) és Viszlón pedig fából készített templomok voltak. Abodon, Rakacán és Viszlón a hívek minden évben földet szántottak, vetettek és ebből a jövedelemből a helyi egyházközségnek is adtak. Minden egyházközségben a parókus mellett kántor is volt. A kántorok a parókusok jövedelmének 1/3-ából éltek.⁴⁰ 1747-ben Rakacán kőtemplomot, Abodon omladozó fatemplomot, Garadnán közepes fatemplomot, Felsővadászon, Gadnán, Kicsen (Kék, ma Baktakék),

³⁵ Sasvári László: Ruszin hagyományok görögkatolikusságunk néprajzában. Budapest, 1996. 29

³⁶ Sasvári László: Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18–19. században. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Miskolc, 1984. 156. és Sasvári László: Ruszin hagyományok görögkatolikusságunk néprajzában. Budapest, 1996. 14-29

³⁷ Kárpáti László: Az egykori abaújszolnoki görög katolikus fatemplom Myskovszky Viktor rajzain és az egyházlátogatási jegyzőkönyv alapján (1876, 1877). In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*. XXXVII. Miskolc, 1999. 681

³⁸ Sasvári László: Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18–19. században. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Miskolc, 1984. 156

³⁹ Sasvári László: Ruszin hagyományok görögkatolikusságunk néprajzában. Budapest, 1996. 27-30. Vö. Rakaczky István (szerk.): *A Cserehát turistakalauza*. Miskolc, 1998. 270

⁴⁰ Udvari István: A munkácsi görög katolikus egyházmegye lelkészsképei 1741. évi összeírása (Csereháti és zempléni esperesi kerületek). In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*. XXXVII. Miskolc, 1999. 538

Szolnokon (Abaújszolnok) fatemplomot és Kányban, Viszlón pedig rossz fatemplomot írtak össze.⁴¹

Abod, Rakaca és Tornabarakony után a többi faluban csak a XVI-II. század második felében alapítottak egyházközségeket: Felsővadász (1750)⁴², Irota (1757), Garadna (1758), Viszló (1761), Baktakék (1780), Homrogd (1783), Gadna (1788), Kány (1788) és a XIX. század elején Abaújszolnok (1828).⁴³

Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírásában kétféle görög rítusú vallási elnevezést találunk: „*Graeci ritus*”, görög rítust másképpen görög keletit és „*Graeci ritus unit.*”, egyesült görög rítust, vagyis görög katolikust. Szólnok (Abaújszolnok), Gadna, Kéty (Baktakék), Kány (Kány) településeken görög rítusú parókiák léteztek. Irotán és Rakacán görög katolikusok. Abodon pedig a görög katolikus mellett a református parókiát is feltüntették. Tehát, ebből kitűnik, hogy 1773-ban még léteztek a nem egyesült görög rítusú egyházközségek, azaz görög keletiek. A fent említett településeken „*slavonica*”, azaz szláv nyelven folyt a prédikálás.⁴⁴

Az 1720-21-ben épült rakacai kőtemplom után, jóval később építették a szilárdabb templomokat a fatemplomok helyett: 1761-ben, majd 1830-ban Viszlón, 1775 körül Abodon, 1779-ben, majd 1820-ban Szarazkéken (Baktakék), 1787-ben Kányban, 1808-ban Garadnán, 1816-ban Gadnán, 1832-ben Homrogdon, 1846-ban Irotán (előtte 3 fatemploma volt), 1870-ben Tornabarakonyban, 1895-ben Abaújszolnokon.⁴⁵ Felsővadászon 1860-ban a nagy szélvihar következtében használhatatlanná tette a ledőlt fatemplomot és a letört keresztjét a völgyben „Nagysor” végén találták meg. A hívők 1863-tól – a rakacai bányából való kövekkel – egy éven át buzgóan felépítették és végül 1864. szeptember 8-án fel is szentelték az új templomot.⁴⁶ A régi templom romjai a régi görög katolikus temetőben

⁴¹ Ember Győző (szerk.): A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészsegeinek 1747. évi összeírása. Regnum: egyháztörténelmi évkönyv 1944-46. VI. kötet. Budapest, 1947. 102-103.

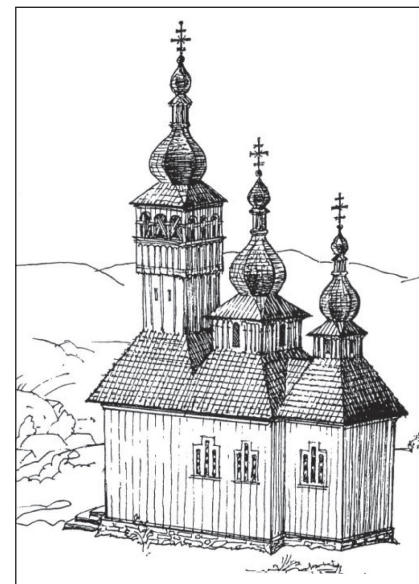
⁴² Kisfalusi János: A szép Cserehát. h.n., 2002. 29-34

⁴³ Sasvári László: Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18–19. században. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 155-156

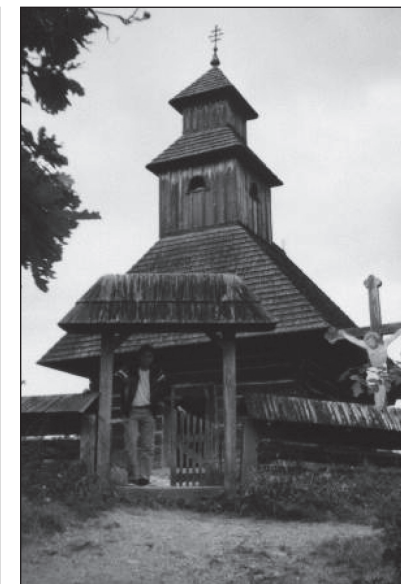
⁴⁴ Király Péter: A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvújítások tanulságai. Nyíregyháza, 2001. 12-13.

⁴⁵ Sasvári László: Ruszin hagyományok görögkatolikuságunk néprajzában. Budapest, 1996. 27-29. és Sasvári László: Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18–19. században. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 155-156

⁴⁶ Kisfalusi János: A szép Cserehát. h.n., 2002. 29-34

5.) Az abaújszolnoki fatemplom

6.) A mándoki fatemplom

vannak.⁴⁷ Irotán a mai templomtól délre fekvő dombon feküdt az előző templom és romjai ma is láthatóak.⁴⁸

Rakacán a jelenlegi templom 1920-21-ben épült és a bejárat feletti boltíven látható a régi templomból való ó-szláv nyelvű feliratos kőtábla.⁴⁹

A Csereháton ma már nem léteznek fából készült templomok, de Myskovszky Viktor 1876-77 évi rajzain láthatjuk Abaújszolnok 1758-ban épült fatemplomát. Ez a faépület a nyugati-lemkő csoportjába tartozott és a legközelebbi kortársait ma is megtalálhatjuk a ruszin lakta Felvidéken: Semetkovce (1752), Ladomírová (1752), Nova Sedlica (1754), Korejovce (1761), Jedlinka (1763) és Kárpátalján pedig Szelestovo, Medvegyivci, Obava, Ploszkoje.⁵⁰

Hazánkban az egyetlen fennmaradt mándoki görög katolikus fatemplom, a szentendrei Skanzenben található, az egyik dombon, berendezett

⁴⁷ Sasvári László: Ruszin hagyományok görögkatolikuságunk néprajzában. Budapest, 1996. 29

⁴⁸ Kisfalusi János: A szép Cserehát. h.n., 2002. 47

⁴⁹ Sasvári László: Ruszin hagyományok görögkatolikuságunk néprajzában. Budapest, 1996. 27

⁵⁰ Kárpáti László: Az egykori abaújszolnoki görög katolikus fatemplom Myskovszky Viktor rajzain és az egyházlátogatási jegyzőkönyv alapján (1876, 1877). In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXVII. Miskolc, 1999. 681.

7.) Ikonosztáz (Abod)

8.) Ikonosztáz (Baktakék)

állapotban. Ezt a szabolcs megyei Mándokra települt ruszinok tölgyfa boronákból és fenyőfa zsindellyel építették fel 1670-ben. Ehhez hasonlókat található Priszlip (Kárpátalja) és Poiana (Észak-Erdély) nevű településeken is.⁵¹

A csereháti hajdani ruszin falvakban a templomokon kívül büszkélkedhetnek még a görög katolikus templomokban lévő látványos ikonosztázokkal. Felsővadász 1884-ben kapott Ungváron készült, barokk fafaragású szláv ikonokat. „Az ikonosztázon egyedülálló abban, hogy a főpapi ruhába öltözött Krisztus és a kereszt képe között ez az idézet található ószlávul: „A te kereszted előtt leborulunk Urunk és a te szent feltámadásodat dicsőítjük”. A képállvány egy másik érdekessége, hogy mindkét oldalajtó hiányzik róla.”⁵²

Abodon és Baktakéken is látható ehhez hasonló, csodálatra méltó XVII.-XVIII. századi, galíciai eredetű ikonok, amelyek a korábbi fatemplomokból származnak.⁵³ A rakacai (1720-1920) fatemplomból való ikonosztáz és miseruha a miskolci Herman Ottó Múzeumban van kiállítva. A kányi templomban lévő régi ikonok szláv feliratúak (ikonosztáz egy képe, a szent sír, egy régi körmeneti kereszt, oltárkereszt).

A ruszinvonatkozású csereháti falvakban és annak útszélein ma is található különféle anyagokból készült orosz illetve kettős kereszt, amelyeken a megfeszített Jézust ábrázolják. Abod, Debréte, Kány, Selyeb, Tornabarakony és Viszló helységek címerében látható az orosz kereszt is, amely elárulja ruszin eredetét. Rakaca, Alsógagy, Abaújszolnok és Baktakék ruszinok lakta „elhagyott” házai, ahol most romák laknak, mind 1890 és 1950 között épültek. A kontyolt tetejű, füstlyukas, deszkaoromzatú tor-

⁵¹ Füzes Endre (szerk.): Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum II. Budapest, 1985. 2.

⁵² Kisfalusi János: A szép Cserehát. h.n., 2002. 29-34

⁵³ Uo. 11-16

nácós házak, amelyekben a fából, vályogból vagy téglából készített füstlyuk deszkaborításánál és az utcára néző házfalánál is látható a lakó görög katolikus vallási hovatartozásának jelölésére szolgáló, orosz kereszt, kettős kereszt és orosz kettős kereszt. Ezek más helységekben is fellelhetőek.

9.) orosz kereszt

10.) kettős orosz kereszt

11.) kettős kereszt

Az egyházi görög katolikus anyakönyvek nemcsak ruszin családnévekről emlékeznek, hanem cirillírásról is (pl.: rakacai 1777-1786, irotai 1783-1786 között). A cirill betűs ábécé a IX. századtól az óegyházi szláv nyelvből származott és a keleti szlávok mellett a ruszinok ma is használják ezt az írást. Nem is beszélve a messziről származó, XVIII.-XIX. századi egyházi szláv nyelvű liturgikus könyvszükségletükről is, amelyek az egyházközösségekben vannak.

A ruszin eredetű görög katolikus templomok általában a környező tájjal a faluban, a dombon vagy hegyoldalban állnak, ahol emlékeztetnek a ruszin lakta felvidéki és kárpátaljai tájakra.

12.) Deszkaoromzatú ház (Viszló)

13.) Kontyolt tető (Irota)

14.) A házfalra jelölő kettős kereszt (Rakaca)

Nyelv- és népkeverdés útján

A csereháti ruszin népnek soha nem volt vezetői rétege, hanem többségük alacsony osztályba tartozó jobbágyok, zsellérek és pásztorok voltak. Irota kivételével nem is követeltek maguknak etnikai jogokat és nem volt, aki nemzeti öntudatra segíthette volna őket. A tótokkal való keveredés miatt, az identitástudatuk is bizonytalan volt. A hivatalos népszámlálásoknál sokszor a tótot (szlovákot) és a ruszint összekeverik.⁵⁴

1805-ben 11 csereháti tiszta ruszin településen is történt népkeverdés, azaz vegyes házasság, 19 magyar-szlovák római katolikusokkal és 2 irotai evangélikusokkal. A többnemzetiségű helységeken pedig eléggé magas a ruszin nyelvű görög katolikusokkal való vegyes házasság (pl. Felsővadászon 20, Büttösön 15, Galvácson 13, Rakacán 10, Nyéstán 10 és Tornabarakonyban 9).⁵⁵ Évről évre egyre nőtt a vegyes házasság, beleértve a magyar reformátusokkal is.

Az 1822-ben a Zemplén vármegyében lakó és birtokló Szirmay úr a ruszinokat is tótoknak nevezte: „... Szirmay Úr meg nem különböztette mindenütt az Oroszokat a Tótoktól; és az Oroszokat nevezi többnyire Tótoknak.” Zemplén vármegyében 447 helységből 186 tót, 74 szoták (orosztót) és 74 orosz települést írtak össze. Abaúj vármegyében 30 tiszta tótok és 130 pedig *elegyesen*.⁵⁶

A csereháti ruszinok ősei a történelmi északkeleti vármegyékben éltek és legtöbbször a lemke törzshöz tartoztak, akik sokszor érintkeztek a tótokkal és ezért a nyelvük is néha kevertté vált.⁵⁷ Abod és Galvács lakói tiszta ruszinok mellett tótokkal (szlovákokkal) keverten jöttek ide a Szepes, Sáros és felső-Abaúj megyékből, ahol már korábban is együtt éltek. A ruszin lakosság nyelvileg fokozatosan átmeneti kevert ruszin-kelet-szlovák nyelvjárássá alakult, de más településeken is megtörténtek ilyen hasonló esetek.⁵⁸ Ezt az egyházi anyakönyvek is bizonyítják, pl. Abodon 1824-1895 között kb. 30%-a római katolikus szlovákokkal, magyarokkal és református magyarokkal is történt a vegyes házasság, összesen kb. 326 (262 rk. és 64 ref.) Rakacán pedig jóval kevesebb volt a házasságkötés más ajkú népekkel, 1777-1859 között 13, 1860-1895 között pedig 40 volt.

⁵⁴ Sasvári László: Ruszin hagyományok görögkatolikuságunk néprajzában. Budapest, 1996. 13-15

⁵⁵ Udvari István (szerk.): A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészskégeinek 1806. évi összeírása. Nyíregyháza, 1990. 86-88 és 101-102.

⁵⁶ Tudományos Gyűjtemény. 1822. I. kötet. Pesten, é.n. 8-9.

⁵⁷ A ruszinoknak négy törzset különböztetjük meg: a lemkeket, a bojkókat, a dolisnyánokat és a huculokat. Lásd 3. ábra 9. oldal

⁵⁸ Hornyák Gyula: Abod, ahol a királynak kútja van. Abod, 2008. 131.

Tehát a csereháti ruszinvonatkozású falvak közül az Abodon történt a legtöbb vegyes házasság.⁵⁹

Zsíros Miron, a Vajdaságból származó ruszin által írt „Élő felföld” című demográfiai-etnográfiai útleírásából (1985-88) olvashatunk egy érdekes szöveget egy abodi idősasszony (Drótos Eleonóra) szájából: „– *Тотул, але нем тот але нем словак, мег нем орос. Ез кеверт валами. Нем тудом ми легет... Нем тудом...*”⁶⁰ (Tótul, alje nem tót alje nem szlovák, meg nem orosz. Ez kevert valami. Nem tudom mi lehet... Nem tudom...). Király Péter kiváló szláv nyelvész választ keresett arra, hogy miért az egyik és miért nem a másik alakot használják. Például Abaújszolnokon „tótul” – „po ruski”.⁶¹ Király Péter saját kutatásai szerint: „*Végardó – Abaújszolnok – Rakaca – Abod esetében ez a szlovák (ennek kelet-szlovák nyelvjárása) és az ukrán (pontosabban ennek ruszin-lemke nyelvjárása) volt.*”; „... e nyelvjárás északról délre, jelenlegi hazájába, hanem a hosszasan tartó és több irányból kiinduló bevándorlás eredményeként ötvöződött ilyen kevert jellegű és átmeneti típusú nyelvjárássá.”⁶² Még az ő nevéhez is fűződik a dülönevek és a családnevek kutatása. Az lett az eredménye, hogy Abaújszolnokon volt a legtöbb ruszinnak minősíthető dülönév és utána Rakaca következett. Abodon pedig a szlovák eredetűek vannak többségben. Abaújszolnok családnevei bizonyultak a legruszinosabbnak, Abod a legszlovákosabbnak, míg Rakaca e kettő között foglalt helyet. Tehát, a két elemzés végeredménye megegyezik egymással.⁶³

Magyarosodás

A XIX. század második felétől kezdve alakult ki a kétnyelvűség, majd fokozatosan terjedt el a csereháti ruszin vonatkozású helységeken élő népesség magyarosodása.⁶⁴

1864-ben néhány településen megállapítható a kétnyelvűség. Irota: „*Népességre nézve 450 lélekből álló, kik G Cath. vallásuak, s ó orosz tót*

⁵⁹ Abodi gk. egyházi anyakönyvek (1824-1895), filmszám: A 4606, Magyar Országos Levéltár.

⁶⁰ Zsíros Miron: Élő felföld (Demográfiai-etnográfiai útleírás). Budapest, 1996. 102.

⁶¹ Király Péter: A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai. Nyíregyháza, 2001. 222.

⁶² Uo. 181 és 217.

⁶³ Uo. 63.

⁶⁴ Paládi-Kovács Attila: Kárpátukrán telepek Észak-Magyarországon. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 132

nyelv ajkuak, de magyar nyelven is beszélnek 78 ház szám alatt laknak –”⁶⁵, Rakacaszend: „... a G. e. Cath: része holmi orosz nemzetből, mint e vidékben több helységeken is léteznek.”⁶⁶, Szakácsi: „... magyar nyelven beszélnek; – akadnak a vének közt kik tót nyelvet is értenek.”⁶⁷, Viszló: „Ezen Helység körül belül 200. éve hogy létezik, lakosai M. Buzini Gróf Keglevich jobbágysai voltak, Lakosainak összes száma 330 lélekből áll kik Görög egyesült Katolikusok, ...”; „Nyelvre nézve beszélnek magyarul és Oroszul vagy jobban mondva tótul.”⁶⁸

A csereháti ruszin származású görög katolikusok egyik része őszintén vallotta magát magyarnak és egyes helyein már magyarul végzik a szentmisét.

Lassan már el is felejtődik az egyházi szláv nyelvű prédikáció. 1880-ban Abauj-Torna vármegyében száz idegen ajkú közül 20,80% beszélt magyarul, 1890-ben 23,47%. Már az 1900-as évek elején minden csereháti községben magyar nyelven folyt a tanítás.⁶⁹

Az általam összegyűjtött különböző forrásokra, anyagokra támaszkodva, megállapítottam, hogy melyik település mikor vált magyar nyelvűvé. A legelső a XIX. század közepétől Rakacaszenden történt, azután a XIX. sz. második felétől Homrogd, Nyésta, Monaj, Pusztaradvány, Selyeb községekben, a XIX. század végétől Alsógagy, Gagyapáti, Debréte, Garadna helységeken, azután a XX. század elejétől Büttös, Felsővadász, Galvács, Hernádszölled (ma Hernádvéce), Abaujszolnok, Abaujlak és Tornabarakony, majd a XX. sz. közepétől Szarazkék (ma Baktakék) és Percese.

Az 1930-as évek után a „tótul” beszélni tudó öregek ezt a nyelvet használták, ha nem akarták, hogy a fiatalok megértsék őket. Az 1960-70-es évektől kezdve a lakosság kihalása következtében az otthonukban, mindennapjaikban használt ruszin anyanyelv gyorsan elkopott, el is felejtették az egyházi szláv nyelvű énekeket és népdalokat, de ezeket az öregek körében még őrizték. A középkorostály és a fiatalok már magyarul beszélnek, ami elősegítette a ruszin nyelv hanyatlását. A múltat nem őrzik, elfogadják a magyar nemzeti hovatartozást és vallásilag nagyrészt görög katolikusok maradtak.⁷⁰

⁶⁵ Pesty Frigyes: Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc, 1988. 156

⁶⁶ Uo. 263

⁶⁷ Uo. 308

⁶⁸ Uo. 374

⁶⁹ Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896. Arcanum DVD könyvtár IV. (Elektronikus dokumentum)

⁷⁰ Zsírosné Jobbágy Mária, Zsíros Miron: Ruszin szigetek Észak-Magyarországon. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc, 1996. 296.

15.) A Cserehát néhány településének nemzetiségi hovatartozásai 1806–1910 között

Település	1806 év ¹	1851 év ²	1858 év ³	1863 év ⁴	1869 év ⁵	1882 év ⁶	1888 év ⁷	1892 év ⁸	1896 év ⁹	1900 év ¹⁰	1907 év ¹¹	1910 év ¹²
Abaujlak	r	r	r	m-t	m	m	m-t	m-t	m-t	m	m	m
Abaujszolnok	r	r	r	t-m	m	m	t-m	m-r	m-r	m-r	m-r	m
Abod	r-m	m	t	t	m-r	m	t-m	m		t-m	t-m	m-t
Alsógagy	r	r-m	m-r	t-m	m-r	m-r	t-m	m	m	m	m	m
Apáti	r	r	r	m-t	m-r	m-r	t-m	m	m	m	m	m
Büttös	v	m-r	m-r	m-t	m	m	m-t	m-t	m-t	m	m	m
Debréte	v	m	m	m	m-r	m-t-r	m	m		m	m	m
Felsővadász	v	r	r	t-m	m	m	m	m-t	m-t	m-t	m-t	m
Gadna	r	r	r	t-m	m	m	r-m	t-m	t-m	m	m	m
Galvács	v	m			m	m	t-m	m-t		m-t	m-t	
Garadna	v	m-r	m-r	m	m-r	m-r	m-t	m		m	m	m
Hernádszölled	v	r-m-t			m-r	m-r	m-t	t-m	t-m	m	m	
Homrogd	m-r	m-r	m-r	m	m	m	m	m	m	m	m	m
Irota	r	r	r	t	m	m	t-m	r-m		m-t	m-t	m-t
Kány	r	r	t-m	m-t	m-r	m-r	r-m	t-m	t-m	m-r	m-r	m-r
Kék	r	r	r	t-m	r	r	m	m	m	m-r	m-r	
Monaj	m-r	m-r	m-r	m-t	m	m	m	m		m	m	m
Nyésta	m-r	m-r	m-r	m	m	m	m	m		m	m	m
Pamlény	v	m			m	m	m	m		m	m	
Percese	r	r	r	m	m	m	t-m	m-t	m-t	m-t	m-t	m-r
Pusztaradvány	r	m-t			m	m	m	m	m	m	m	
Rakaca	r	m-r	m-r	m-t	m-r	m-r	r-m	t-m		t-m	t-m	m-t
Rakacaszend	r-m	m			m	m	m	m		m	m	
Selyeb	r-m	m-r	m-r	m	m	m	m	m	m	m	m	m
Tornabarakony	r	r	r	t	m-r	m-r	m-t	m-t	m-t	m	m	m
Tornaszentjakab	v				m	m	m	m		m	m	
Viszló	r	m-r	m-r	m-t	m-r	m-r	t-m	m-t-r		t-m	t-m	m-t

Jelmagyarázat: r – ruszin, m – magyar, t – tót, v – vegyes

¹ Udvari István (szerk.): A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsképeinek 1806. évi összeírása. Nyíregyháza, 1990. 83, 86-88 és 101-102.

² Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.

³ Paládi-Kovács Attila: Ukrán szórványok a 18 – 19. században Magyarország északkeleti részén. In: Népi kultúra – népi társadalom VII. Budapest, 1973. 360-361.

⁴ Uo. 360-361.

⁵ A magyar korona országainak helységnévtára. /szerk. Statistikai Hivatal. Budapest, 1873.

⁶ Kollerffy Mihály, Dr. Jekelfalussy József (szerk.): A magyar korona országainak helységnévtára. Bp., 1882.

⁷ Dr. Jekelfalussy József (szerk.): A magyar korona országainak helységnévtára. Budapest, 1888.

⁸ Dr. Jekelfalussy József (szerk.): A magyar korona országainak helységnévtára. Budapest, 1892.

⁹ Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896. Arcanum DVD könyvtár IV. (Elektronikus dokumentum)

¹⁰ A magyar korona országainak helységnévtára /szerk. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1902.

¹¹ A magyar korona országainak helységnévtára /szerk. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1907.

¹² Paládi-Kovács Attila: Ukrán szórványok a 18 – 19. században Magyarország északkeleti részén. In: Népi kultúra – népi társadalom VII. Budapest, 1973. 360-361.

16.) Tornabarakony

17.) Kány

18.) A gadnai gk. templom

19.) A baktakéki (régén szárazkékí) gk. templom

A kihalófélben levő falvak, elnéptelenedés

A néhány ruszin vonatkozású csereháti falvakban a száz évvel ezelőttihez képest a jelenlegi helyzet sokat változott. A kapitalizmus időszakában (XIX.-XX. sz. eleje) a kedvezőtlen áraknak köszönhetően visszaesett a mezőgazdaság és a paraszti önellátó gazdaság megteremtését ellehetetlenítette. A túlnépesedés és a kilátástalan helyzet miatt sokan kivándoroltak a jobb megélhetés reményében, még a tengerentúlra is. 1892 és 1924 között Abaújszolnokról 50-70, Abodról kb. 300, Alsógagyról 65, Debrétéről 39, Gadnárol 58, Gyagyapátiról 11, Galvácsról 120, Irotáról 34, Kányról 112, Perecséről 57,

Rakacáról 190, Szanticskáról 24, Tornabarakonyról 54, Viszlóról 74 személyhajókkal megérkeztek a new york-i Ellis-szigetre, az európai bevándorlók ellenőrző helyére és onnan többnyire nem tértek vissza.⁷¹ A második világháborúban is sok embert vesztettünk el. Majd a szocializmus időszakában fejlődő iparosodásnak köszönhetően és a termelőszövetkezetek erőltetett létrehozása következtében a csereháti falvakból sokan elköltöztek a gyári lakóterületekre és városokba, illetve bányatelepekre is.⁷² Máiig sem változott a helyzet, a munkanélküliség, a mindennapi megélhetések gondjai és a fiatalok elköltözése miatt számos csereháti település elnéptelenedett, illetve elöregedett.

20.) Az elhagyott ház (Rakaca)

A mai helyzet

Jelenlegi csereháti ruszinvonatkozású falvakban – Irota kivételével – valószínű már nem élnek, akik beszélnek „tótul”, illetve ruszinul. Felsorolok néhány falut, ahol utoljára még beszéltek a nyelvet: 1971-80 között Abaújszolnokon 31-40 és Gadnán 6-10 fő, 1981-90 között Kányban és 2001-05 között pedig Abodon 5 fő. 1999 nyarán meglátogattam Abodon egy bájos öregasszonyt. Elmondása szerint ő görög katolikus és nem tudja pontosan, hogy ő ruszin vagy tót. Tudomásomra jutott, hogy Rakacán 2001-ben még beszéltek ruszinul és a kántor ószlávul is énekelt. 2005-ben Tornabarakonyban 32-en voltak, mind öregek és már nem beszéltek a ruszin nyelvet.

Ebben az évben három elvándorolt asszonnyal leveleztem. Az egyik a gadnai származású: „... édesanyám is ruszin településen, Gadnán élt és Abaújszolnokon született. Tőle nagyon sokat hallottam a szokásaikról, és az életükről. Ez a település is, mint sok más sajnos teljesen átalakult. A dolgozó parasztemberek lakta településen ma már csak cigány kisebbségek, és egy pár idős falusi ember él, nem a legnagyobb biztonságban.”; „Azt nem tudom, hogy

⁷¹ Dr. Stephen Morse, Gary Sandler, Michael Tobias: Searching the New York (Ellis Island gold) Database in One Step. <http://stevemorse.org/ellis2/ellisgold.html> 2009.11.22. 13:00

⁷² Rakaczky István (szerk.): A Cserehát turistakalauza. Miskolc, 1998. 69

Abaujszolnokon élnek-e ruszinok, de nemrég, amikor arra jártam, megdöbbenéssel tapasztaltam, hogy ugyanaz a helyzet, mint Gadnán.” A másik, vizsgáló: „Emlékeim szerint laktak Viszlón ruszinok, még édesanyám beszélt erről gyerekkoromba. Ahogy tudom, már nem élnek ott, sőt valójában lassan kihal falum is, alig lakik 70 lélek ott. Már én is régen elköltöztem onnan, ...”, a harmadik pedig az abodi: „Abodon nem ruszinoknak, hanem tótoknak hívták őket, tótul beszéltek. Az utolsó, aki beszélt ezt a nyelvet a Drótos Józsefné, aki 2005. április 06-án halt meg. Sajnos engem nem tanított meg a nyelvre.”

A kányi görög katolikus parókustól is kaptam információt, „A faluban élők ősei ruszinok voltak, de ma már nem beszélnek őseik nyelvét. A faluban élők nevei azonban szinte mind ruszin eredetűek: Vaszily, Szedlák, Leskó, Hriczó, Szuhodolánszky, Iván stb. valamint a szomszédos filiákban: Dzuró, Koscsó, Barnóczky, Zajác, Spisák, Galajda stb. A Húsvéti köszöntést tudják a faluban és használjuk is a magyarral felváltva: Hrisztosz voszkresze-voisztinu voszkresze (Krisztus feltámadt-valóban feltámadt). Idősek még tudták a húsvéti tropárt is énekelni. Érdekes, hogy a kányiak és környékbeliek a ruszin őseiket „tótnak” nevezik.”

Abaujszolnokon, Gadnán és Rakacán kicserélődött a lakosság, már többségben vannak a cigányok (80-95%). Rakacán 2005-ben az egyházközség híveinek 95 %-a cigány.

Irota vezetőségét és lakóit élenként foglalkoztatta falujuk jövője és sorsa. Igyekeztek a köznép arculatát és hagyományait is megőrizni. Ezért is alakult meg 2002 őszén a helyi ruszin kisebbségi önkormányzat. Jelenleg 90 lakosból 25 ruszin él a településen és beszélnek is ruszinul.

A csereháti ruszin vonatkozású községek közül Irota az egyetlen, amely még ellenállt a magyarosodásnak és megőrizte a ruszin nemzeti hovatartozást és öntudatot is.

A csereháti ruszineredetű falvakban most is érdemes megtekinteni a görög katolikus templomokat, ikonosztázokat, népi lakóházakat és kerketeket. Abaujlak, Felsővadász, Irota, Szanticska és még néhány településen működik a falusi turizmus, lehet szállást találni a régi lakóházakban, sőt meg is kóstolhatják a ruszin népi ételeket (bobájka, szirka stb.) is. A Cserehát természeti szépsége és az ember egészsége miatt érdemes túrázni is az „Országos Kéktúra” és a „Cserehát turistája” túramozgalmakban, mert néhány ruszineredetű település is bekapcsolódott.

Jegyzékek

Táblázat

4.) *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása.* Készítette: Kacsinkó Adrián Gábor 2009.

15.) *A Cserehát néhány településének nemzetiségi hovatartozásai 1806–1910 között.* Készítette: Kacsinkó Adrián Gábor 2009.

Képek, illusztrációk

1.) *A ruszin nép alakulása és bevándorlások.* Készítette: Kacsinkó Adrián Gábor 2009.

2.) *A csereháti ruszinvonatkozású települések.* Készítette: Kacsinkó Adrián Gábor 2009.

3.) *Ruszin betelepítések Cserehátra XVIII-XIX. század között.* Készítette: Kacsinkó Adrián Gábor 2009.

5.) *Az abaujszolnoki fatemplom.* Kárpáti László: Az egykori abaujszolnoki görög katolikus fatemplom Myskovszky Viktor rajzain és az egyházlátogatási jegyzőkönyv alapján (1876, 1877). In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXVII. Miskolc, 1999. 680.

6.) *A mándoki fatemplom.* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 1999.

7.) *Ikonosztáz (Abod).* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

8.) *Ikonosztáz (Baktakék).* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

9.) *orosz kereszt.* Készítette: Kacsinkó Adrián Gábor 2009.

10.) *kettős orosz kereszt.* Készítette: Kacsinkó Adrián Gábor 2009.

11.) *kettős kereszt.* Készítette: Kacsinkó Adrián Gábor 2009.

12.) *Deszkaormozatú ház (Viszló).* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

13.) *Kontyolt tető (Irota).* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2007.

14.) *A házfalra jelölő kettős kereszt (Rakaca).* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

16.) *Tornabarakony.* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

17.) *Kány.* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

18.) *A gadnai gk. templom.* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

19.) *A baktakéki (régén szárazkék) gk. templom.* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

20.) *Az elhagyott ház (Rakaca).* Fotó: Kacsinkó Adrián Gábor 2004.

Bibliográfia

Abodi gk. egyházi anyakönyv (1824-1895), filmszám: A 4606, Magyar Országos Levéltár.

A kholera elterjedése 1873-ban. *Vasárnapi Ujság.* 1874. márc. 8. XXI. évfolyam, 10. szám. 150.

A magyar korona országainak helységnévtára /szerk. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1902.

- A magyar korona országainak helységnévtára /szerk. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1907.
- Az 1720. évi országos összeírás (Törzsszáma: N 79, 3131-3132 és 3194 mikrofilmek), Magyar Országos Levéltárban.
- Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896. Arcanum DVD könyvtár IV. (Elektronikus dokumentum).
- Csereháti Településszövetség. <http://www.cserehat.com/index.php?m=lehatarolas>
- Dobány Zoltán: A Cserehát történeti földrajza (18-20. század). Nyíregyháza, 1999.
- Ember Győző (szerk.): A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészsképeinek 1747. évi összeírása. Regnum: egyháztörténeti évkönyv 1944-46. VI. kötet. Budapest, 1947. 102-103.
- Fedinec Csilla: Iratok a Kárpátaljai Magyarság Történetéhez 1918-1944. In: *Fontes Historiae Hungarorum 2./sorozatszerk.: Varga Sándor. Dunaszerdahely, 2001.*
- Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.
- Font Mária: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Budapest, 1998.
- Füzes Endre (szerk.): Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum II. Budapest, 1985.
- Görög katolikus egyházi anyakönyvek, filmszám: A 4606 (Abod), A 4621–A 4622 (Gadna), A 4669 (Rakaca), A 4632 (Irota). Magyar Országos Levéltár.
- H. Németh István (szerk.): Az 1715. évi országos összeírás. Budapest, 2004. (Elektronikus dokumentum, DVD)
- Hattinger-Klebaskó Gábor: A ruszinok. In: *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából. 1. /sorozatszerk. Eperjessy Ernő. Budapest, 1996.*
- Hattinger Klebaskó Gábor: Magyarországi ruszinok. Budapest, 1998.
- Hornyák Gyula: Abod, ahol a királynak kútja van. Abod, 2008.
- Hornyák Gyula: Galvács és a Rakaca-tó környéke. Galvács, 2003.
- Dr. Jekelfalussy József (szerk.): A magyar korona országainak helységnévtára. Budapest, 1888.
- Dr. Jekelfalussy József (szerk.): A magyar korona országainak helységnévtára. Budapest, 1892.
- Kárpáti László: Az egykori abaujszolnoki görög katolikus fatemplom Myskovszky Viktor rajzain és az egyházlátogatási jegyzőkönyv alapján (1876, 1877). In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXVII. Miskolc, 1999. 677-694.*
- Kasza Sándor (főszerk.): Magyarország megyei kézikönyvei 4. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kézikönyve. Hatvan, 1998.
- Király Péter: A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai. Nyíregyháza, 2001.
- Kobály József: A mai Kárpátalja területének népei a középkorban. In: *Tiszáninnen...: társadalomtudományi tanulmányok / összeáll. Csernicskó István. Ungvár, 1997. 24-34.*
- Kollerffy Mihály, Dr. Jekelfalussy József (szerk.): A magyar korona országainak helységnévtára. Bp., 1882.
- Kisfalusi János: A szép Cserehát. h.n., 2002.
- Marczali Henrik (szerk.): Az orosz szlávok. In: *Nagy képes világtörténet. Budapest, é.n. Arcanum DVD könyvtár I. (Elektronikus dokumentum).*

- Dr. Morse, Stephen; Sandler, Gary; Tobias, Michael: Searching the New York (Ellis Island gold) Database in One Step. <http://stevemorse.org/ellis2/ellisgold.html>
- Paládi-Kovács Attila: Kárpátukrán telepek Észak-Magyarországon. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): *Interretikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 129-134.*
- Paládi-Kovács Attila: Ukrán szórványok a 18 – 19. században Magyarország északkeleti részén. In: *Népi kultúra – népi társadalom VII. Budapest, 1973. 327-367.*
- Parczewski, Michał: Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach. Kraków, 1991.
- Pesty Frigyes: Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc, 1988.
- Popovics Tibor Miklós: Adatok a ruszin etnonim értelmezéséhez. In: Eperjessy Ernő (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából. 2. Budapest, 1998.*
- Rakaczky István (szerk.): A Cserehát turistakalauza. Miskolc, 1998.
- Sasvári László: Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18–19. században. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): *Interretikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 147-158.*
- Sasvári László: Ruszin hagyományok görögkatolikuságunk néprajzában. Budapest, 1996.
- Tudományos Gyűjtemény. 1822. I. kötet. Pesten, é.n.
- Udvari István (szerk.): A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsképeinek 1806. évi összeírása. Nyíregyháza, 1990.
- Veres László: Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): *Interretikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 27-35.*
- Veres László: Adatok Borsod megye 18. század eleji újratelepülésének történetéhez. In: *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei XVII. Miskolc, 1978-79. 61-66.*
- Zsíros Miron: Élő felföld I.: demográfiai-etnográfiai útleírás. Budapest, 1996.
- Zsírosné Jobbágy Mária, Zsíros Miron: Ruszin szigetek Észak Magyarországon. In: *Az interretikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc, 1996. 293-298.*